

CZŁOWIEK i WODA

Dzieje wadowickich wodociągów i kanalizacji
od XIX wieku do współczesności

Jubileusz 90-lecia wadowickich wodociągów 1934-2024

Konrad Meus Marcin Witkowski

The background of the entire page is a close-up photograph of water. It shows intricate, overlapping ripples and light reflections, creating a textured, shimmering effect. The colors range from light, airy blues to deeper, more saturated blues, with bright highlights where the light catches the peaks of the ripples.

CZŁOWIEK I WODA

DZIEJE WADOWICKICH WODOCIĄGÓW I KANALIZACJI
(OD XIX WIEKU DO WSPÓŁCZESNOŚCI)

KONRAD MEUS
MARCIN WITKOWSKI

CZŁOWIEK I WODA

DZIEJE WADOWICKICH WODOCIĄGÓW I KANALIZACJI
(OD XIX WIEKU DO WSPÓŁCZESNOŚCI)

KRAKÓW–WADOWICE 2024

Konrad Meus

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

 <https://orcid.org/0000-0002-6865-2174>

 konrad.meus@uken.krakow.pl

Marcin Witkowski

 <https://orcid.org/0000-0002-1853-1868>

 martomwitkow@gmail.com

© Copyright by Konrad Meus, Marcin Witkowski and Wadowickie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o., Wadowice–Kraków 2024

Liczba znaków: 421191, liczba arkuszy: 10,5

Recenzenci

dr hab. Krzysztof Koźbiał, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego

dr hab. Miron Urbaniak, prof. Uniwersytetu Wrocławskiego

Opracowanie redakcyjne

Agnieszka Sabak

Projekt okładki

Igor Stanisławski

ISBN 978-83-8368-126-9 (druk)

ISBN 978-83-8368-127-6 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788383681276>

Niniejsza publikacja powstała z inicjatywy Pana Bartosza Kalińskiego Burmistrza Wadowic, Prezesa Zarządu WPWiK Sp. z o.o. Jerzego Obstarczyka, została sfinansowana przez Wadowickie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o.

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

<https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI

Przedmowa	6
Wstęp	7
Rozdział I	
W okresie narodzin nowoczesnego miasta (od XIX wieku do 1918 roku)	12
Rozdział II	
Czas stagnacji i czas rozwoju. Lata międzywojnia (1919–1939)	41
Rozdział III	
Czas „mroku”. W latach niemieckiej okupacji (1939–1945)	62
Rozdział IV	
W latach powojennych i pierwszych dekadach PRL-u (1945–1973)	67
Rozdział V	
Ostatnie lata PRL-u. W przededniu transformacji ustrojowo-politycznej (1973–1989)	80
Rozdział VI	
Na drodze do nowoczesności. W latach III RP (1989–2024)	96
Podsumowanie	125
Aneks 1.	127
Aneks 2.	129
Summary	139
Bibliografia	141
Spis ilustracji	150
Spis wykresów	155
Spis tabel	156
Wykaz skrótów	157
Indeks osobowy	158
Indeks nazw geograficznych	164

PRZEDMOWA

Późnym latem 1934 roku w Wadowicach ukończono budowę wodociągu miejskiego, który uważano za jeden z najnowocześniejszych w ówczesnym województwie krakowskim. Nieco wcześniej, na przełomie 1909 i 1910 roku, miało miejsce uruchomienie w mieście pierwszego żelaznego wodociągu poprowadzonego wtedy od studni usytuowanej pomiędzy klasztorem OO. Karmelitów Bosych a szpitalem powszechnym, przez plac Tadeusza Kościuszki, Rynek i dalej ulicą Zatorską w kierunku Choczenki. Wydarzenia te zapisały się złotymi zgłoskami w dziejach Wadowic i Wadowiczian. Budowa nowoczesnych jak na tamte czasy sieci wodociągowych była zwieńczeniem trwających kilka dekad procesów modernizacyjnych, których areną stało się miasto Wadowice. We wrześniu 2024 roku przypada odpowiednio 90. i zarazem 115. rocznica tamtych wydarzeń, tworzących podwaliny pod wyjątkową historię wadowickiego zakładu wodociągowo-kanalizacyjnego, którego tradycji spadkobiercą

pozostaje Wadowickie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o.

Mając na względzie znaczenie tamtych inwestycji dla dziejów Wadowic w XX wieku, władze gminy we współpracy z Zarządem Wadowickiego Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji postanowiły upamiętnić wiekopomne działania podejmowane przed dekadami przez kolejne pokolenia Wadowiczian, które finalnie doprowadziły do powstania w mieście nowoczesnej instalacji wodno-kanalizacyjnej. W tym celu została przygotowana monografia historyczna będąca swego rodzaju podróżą do Wadowic; tych dawnych z XIX stulecia, przez bliższy nam wiek XX, do czasów niemal współczesnych. Oddana do rąk Czytelników książka nie tylko przybliży dzieje infrastruktury wodociągowej i kanalizacyjnej, ale – co ważne – ukazuje szerszy kontekst relacji człowieka z wodą. Relacji opowiedzianej przez pryzmat Wadowic i losów siedmiu pokoleń Wadowiczian. Życzymy udanej lektury!

Burmistrz Wadowic
Bartosz Kaliński

Prezes Zarządu WPWiK Sp. z o.o.
Jerzy Obstarczyk

WSTĘP

Woda stanowi fundament rozwoju cywilizacji. To właśnie dostępność do wody od zarania dziejów stanowiła główny czynnik rozwoju społeczeństw, miast i narodów. Bliskość wody determinowała średniowieczne osadnictwo, od wieków przyczyniała się do wzrostu państw oraz miast w ujęciu gospodarczym i demograficznym, ale także stawała się zarzewiem sporów i wojen. W „długim wieku XIX”¹ w społeczeństwach europejskich nastąpiła definitywna zmiana w postrzeganiu wody. Wówczas obok łatwego dostępu do jej źródeł na czoło wybiła się kwestia jej czystości jako głównego oręża w walce z powracającymi w odstępie kilku/kilkunastu lat epidemiami wywołującymi choroby układu pokarmowego. Równoległe tworzone systemy oczyszczania miast z niechcianych, ale też niebezpiecznych dla polityki sanitacyjnej ekskrementów. Cel, aby nawet mniejsze europejskie miasta, położone gdzieś na peryferiach wielkich cywilizacyjnych przeobrażeń, mogły być beneficjentami idących zmian, stał się powszechny. Wraz z postępującymi zmianami prawnymi, technologicznymi, ale przede wszystkim mentalnościowymi w małych społecznościach i miastach wielkości Wadowic podjęto się wielopłaszczyznowych trudów modernizacyjnych. Procesy te były długotrwałe, rozpisane na kolejne dekady i wieki. Wymagały one od przedstawicieli lokalnych władz i samych mieszkańców dużych wyrzeczeń i ponadprzeciętnej aktywności. Wadowice stanowią jeden z takich ośrodków miejskich, gdzie

¹ Pojęcie „długiego wieku XIX” znacznie wykraczającego poza ramy chronologiczne jednego stulecia wprowadził do obiegu naukowego Eric Hobsbawm, autor słynnej trylogii poświęconej „długiemu wiekowi XIX”. Zob. E. Hobsbawm, *Wiek rewolucji (1789–1848)*, tłum. M. Starnawski, Warszawa 2013; idem, *Wiek kapitału (1848–1875)*, tłum. M. Starnawski, Warszawa 2014; idem, *Wiek imperium (1875–1914)*, tłum. M. Starnawski, Warszawa 2015.

niczym przez soczewkę powiększającą możemy zobaczyć zaistniałe zmiany wpisujące się w historyczny proces „długiego trwania” miasta.

Historia miasta Wadowic i sąsiednich wsi od wielu lat cieszy się autentycznym zainteresowaniem. Mimo to dotychczasowy stan badań na temat wadowickiej infrastruktury technicznej jest nader skromny. Zasadniczo można wyróżnić zaledwie kilka prac (głównie artykułów), w których podjęto próbę omówienia tej problematyki². W tym kontekście jeszcze słabiej wypada tematyka polityki sanitacyjnej prowadzonej przez władze miejskie oraz wpisującej się w to zagadnienie historii wodociągów i kanalizacji³. Współcześnie autorzy, jeśli już, to najczęściej traktowali te sprawy jako wątek poboczny, by nie rzec – marginalny dla swoich głównych rozważań⁴. Na tym tle pozytywnie wyróżnia się niewydana drukiem praca autorstwa Jana Studnickiego, która ukazała się przy okazji jubileuszu pięćdziesięciolecia funkcjonowania wadowickich wodociągów⁵. Prezentuje ona wysokie walory poznawcze, szczególnie w odniesieniu do okresu

² Zob. K. Meus, *Elektryfikacja Wadowic w początkach wieku XX: studium nad rozwojem cywilizacyjnym miasta w okresie autonomii galicyjskiej*, cz. 1, „Wadoviana. Przegląd Historyczno-Kulturalny” 2008, nr 11, s. 45–65; M. Kwiatkowski, *Elektryfikacja powiatu wadowickiego w okresie międzywojennym*, „Wadoviana. Przegląd Historyczno-Kulturalny” 2020, nr 23, s. 38–54.

³ A. Kotowiecki, *Historia wodociągów miejskich Królewskiego Wolnego Miasta Wadowice*, „Wadoviana. Przegląd Historyczno-Kulturalny” 2015, nr 18, s. 198–208.

⁴ Zob. A. Nowakowski, *Z dziejów miasta i parafii Wadowice*, Kraków 1985; K. Meus, *Wadowice 1772–1918. Studium przypadku miasta galicyjskiego*, Kraków 2013, s. 442–447.

⁵ J. Studnicki, *1934–1984. 50-lecie wodociągów w Wadowicach*, Wadowice maj 1984, s. 1 (mps znajdujący się w Archiwum Zakładowym WPWiK).

powojennego, który autor przedmiotowej rozprawy znał z autopsji.

Celem niniejszej publikacji jest przede wszystkim wypełnienie luki powstałej w historiografii Wadowic, która być może da asumpt do dalszego rozwijania badań dotyczących dziejów infrastruktury miejskiej. Poza tym, przystępując do opracowania przedmiotowej monografii, chcieliśmy pokazać na przykładzie Wadowic znaczenie wodociągów i kanalizacji w procesach modernizujących miasto, obserwowanych od schyłku XVIII wieku po współczesność. Stąd też publikacja dotyka nie tylko aspektów technologicznych, ale również antropologicznych, urbanistycznych czy też gospodarczych.

Książka ma zachowany układ chronologiczny, który wydaje się najbardziej przystępny dla współczesnego Czytelnika. Cezury czasowe poszczególnych rozdziałów pokrywają się z periodyzacją stosowaną przez historyków zajmujących się dziejami Polski. Tym sposobem rozdział pierwszy obejmuje treścią okres od XIX wieku do roku 1918. To właśnie w tamtym czasie w Wadowicach nastąpił rozwój sieci kanalizacyjnej oraz miała miejsce budowa pierwszej instalacji wodociągowej. W czasach przynależności Wadowic do monarchii habsburskiej nastąpiło też uregulowanie kwestii prawnych dotyczących polityki sanitacyjnej państwa. Równocześnie doszło do kluczowych dla badanej tematyki zmian mentalnościowych. Od końca XIX wieku dostęp do bieżącej i zdanej do picia wody zaczął odgrywać istotną rolę w życiu codziennym mieszkańców miast galicyjskich, w tym również Wadowic.

Rozdział drugi obejmuje lata międzywojnia (1919–1939). Okres Drugiej Rzeczypospolitej to czas rozkwitu wadowickiego przedsiębiorstwa wodociągowo-kanalizacyjnego. To wtedy przystąpiono do budowy nowoczesnego wodociągu miejskiego, który objął swoim zasięgiem niemal całe miasto. Jego wybudowanie i uruchomienie w latach 1934–1935 uznaje się za początek zakładu miejskiego, będącego w linii prostej poprzednikiem obecnie działającego Wadowickiego Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji.

Czas niemieckiej okupacji to okres wyjątkowo dramatyczny dla Polski i Polaków. Nie inaczej było w Wadowicach, gdzie poddano eksterminacji ludność cywilną, głównie wadowickich Żydów. To też czas, kiedy miały miejsce wyjątkowe akty odwagi, jak choćby w styczniu 1945 roku, kiedy grupa pracowników Stacji Pomp w Gorzeniu uchroniła zakład od zniszczenia, uniemożliwiając jego wysadzenie przez wycofujących się z miasta Niemców.

O tej i innych historiach traktuje rozdział trzeci zatytułowany: *Czas „mroku”. W latach niemieckiej okupacji (1939–1945)*.

Tytuł rozdziału czwartego brzmi *W latach powojennych i pierwszych dekadach PRL-u (1945–1973)*. Pierwsza ze wskazanych dat nie budzi najmniejszych wątpliwości i wpisuje się w ogólną periodyzację dziejów, wyznacza bowiem koniec drugiej wojny światowej, okupacji niemieckiej, co jest tożsame z nastaniem rządów Polski Lubelskiej i później Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej (po 1 lutego 1945 roku). Drugą z kolei datę, a więc rok 1973, definiuje wydarzenie istotne z perspektywy funkcjonowania i dalszej działalności wadowickiego zakładu wodociągowego i kanalizacyjnego. Otóż w lipcu 1973 roku, po ponad dwóch dekadach kierowania wadowickimi wodociągami, zmarł Stanisław Miarka – człowiek, który przeprowadził zakład przez jeden z trudniejszych okresów w jego historii. Okres, w którym musiał zmagać się z powojennymi zniszczeniami instalacji wodno-kanalizacyjnej, brakiem materiałów i środków na podstawowe remonty i modernizacje, zmianami w strukturze przedsiębiorstwa, ale przede wszystkim z sytuacjami kryzysowymi wywołanymi występującymi po sobie nader często niszczycielskimi powodziami.

Wydarzenia i decyzje z lat 1973–1974 zapoczątkowały nową kartę w dziejach Wadowickiego Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji, stąd jako autorzy uznaliśmy, że opowieść ujętą w przedostatnim rozdziale należy osadzić w latach 1974–1989. Jest to opowieść o pierwszych wielkich inwestycjach poprowadzonych przez kierownictwo WPWiK, ale też o czasie wyzwań, przed którymi stawali pracownicy przedsiębiorstwa w 1980 i 1981 roku, a więc gdy nastał „karnawał Solidarności”, a po nim stan wojenny i związane z nim niepewność i zagrożenie.

Rozdział ostatni obejmuje omówienie dziejów wadowickich wodociągów po 1989 roku, a więc po przemianach polityczno-ustrojowych, które miały wówczas miejsce w Polsce. Na kartach ostatniej części monografii przybliżono losy WPWiK do czasów współczesnych, pokazując nie tylko kulisy funkcjonowania Przedsiębiorstwa w ostatnim trzydziestopięcioleciu, ale przede wszystkim skupiając się na omówieniu inwestycji, które uczyniły wadowickie wodociągi jednymi z nowoczesniejszych w kraju. Całość wieńczy aneks, w którym zamieszczono wykaz pracowników tworzących zespół WPWiK w minionych dekadach.

Oddana do rąk Czytelników książka jest nie tylko opowieścią *in extenso* o historii wadowickich wodociągów oraz kanalizacji, ale przede wszystkim gawędą o mieście i jego mieszkańcach od schyłku XVIII wieku do czasów obecnych. Jej motywem przewodnim jest woda i jej znaczenie dla człowieka żyjącego w dawnym i współczesnym mieście. Aby móc zaprezentować szerszy kontekst tej historii, należało oprzeć ją na obszernej bazie źródłowej. Stąd też fundament, na którym zbudowano niniejszą monografię, stanowią liczne archiwalia i niepublikowane, najczęściej rękopiśmienne, materiały kronikarskie. Kwerendami objęto kilka archiwów polskich oraz zagranicznych. Z grona tych pierwszych kluczowy okazał się bielsko-bialski oddział Archiwum Państwowego w Katowicach. Są tam zdeponowane materiały dotyczące sieci wodociągowej (jej rozbudowy) w latach czterdziestych ubiegłego stulecia (również w okresie niemieckiej okupacji miasta), ale też w kolejnych powojennych dekadach. Dużą wartość przedstawiają materiały wytworzone przez Powiatową oraz Miejską Radę Narodową, na których podstawie można z dużym uszczegółowieniem odtworzyć proces rozbudowy wadowickich wodociągów oraz kanalizacji. W tym samym archiwum znajdują się bezcenne materiały poświęcone budowie pierwszej dziewiętnastowiecznej sieci kanalizacyjnej w Wadowicach, jak również szczątkowe wiadomości na temat budowy pierwszego w mieście wodociągu grawitacyjnego. Istotne z perspektywy próby odtworzenia kulis powstawania wadowickiego wodociągu na przełomie XIX i XX wieku materiały zostały odnalezione w zasobach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. W spuściznie zachowanej po austriackich c.k. Ministerstwie Handlu i Przemysłu oraz c.k. Ministerstwie Spraw Wewnętrznych znajdują się m.in. materiały dotyczące sporu, który wywiązał się w latach 1904–1905 na linii władze miasta Wadowic – Namiestnictwo galicyjskie odnośnie do ryzyka zanieczyszczenia przez zwierzęta pociągowe wody pitnej przesyłanej do domów i kamienic drewnianym wodociągiem. Ostatnim spośród archiwów państwowych objętych kwerendą było Archiwum Narodowe w Krakowie. Niestety, wbrew wstępnym oczekiwaniom, z materiałów tam przechowywanych uzyskaliśmy wyłącznie informacje szczątkowe lub dublujące się z tymi pochodzącymi z Bielska-Białej.

Specyfika podjętej problematyki wymusiła podanie badaniom materiałów zdeponowanych również poza granicami państwa. Uwzględniwszy fakt,

że do 1918 roku Wadowice jako miasto galicyjskie leżały w granicach imperium austro-węgierskiego, uznaliśmy za konieczne wykonanie badawczego rekonesansu w zasobach archiwów oraz bibliotek zlokalizowanych w Wiedniu, oraz we Lwowie – stołecznym mieście Galicji. W Wiedniu badaniem objęto wszystkie oddziały Austriackiego Archiwum Państwowego. Niestety, kwerendy tam wykonane przyniosły negatywne rezultaty. Bardziej przydatne – choć nadal pozostające na marginesie głównych badań – okazały się materiały odnalezione w Oddziale Rękopisów Austriackiej Biblioteki Narodowej w Wiedniu (niem. Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken). Lektura źródeł przechowywanych w pałacu Hofburg wniosła nowe ustalenia dotyczące walki prowadzonej (m.in. w Wadowicach) z epidemiami chorób układu pokarmowego, których przyczyną był najczęściej brak dostępu do czystej wody. Większą wartość jakościową (choć skromną ilościowo) prezentują archiwalia przechowywane w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie (ukr. Центральний Державний Історичний Архів України у Львові). Zdobyte tu materiały okazały się pomocne w poznaniu genezy prac projektowych dotyczących budowy nowoczesnej sieci wodociągowej w Wadowicach okresu międzywojennego.

Kluczowe dla poznania dziejów wadowickich wodociągów i kanalizacji okazały się informacje wydobyte z materiałów źródłowych zdeponowanych w lokalnych archiwach oraz bibliotekach. Na wyszczególnienie zasługuje Archiwum Muzeum Miejskiego w Wadowicach, w którego zasobach przechowywana jest bogata i unikatowa dokumentacja poświęcona wadowickim wodociągom okresu międzywojennego. W Muzeum tym znajdują się również inne wartościowe źródła dotyczące dziejów Wadowic w okresie powojennym i Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, a mianowicie niewydana drukiem *Kronika Miasta i Gminy Wadowice*. Cenne materiały rękopiśmienne, które rzuciły nowe światło na dzieje wadowickiej gospodarki wodnej z początków XX wieku, znajdują się w Archiwum Klasztoru OO. Karmelitów Bosych w Wadowicach. Mowa tutaj o dwóch osobistych kronikach parafialnych spisanych przez ojca Romualda od św. Eljasza oraz brata Izydora. Innym wartym odnotowania punktem na lokalnej mapie biblioteczno-archiwalnej, gdzie wykonane zostały kompleksowe kwerendy, jest Wadowicka Biblioteka Publiczna. Tam w dziale regionalistycznym przechowywane są

dwa unikatowe posyty. Pierwszy ma charakter rękopisu i zawiera *Kronikę Gromady Jaroszewice* zespoloną z *Kroniką Gromady Wadowice*. Drugi to maszynopis zatytułowany *Kronika Powiatu Wadowickiego*. Oba materiały źródłowe wniosły wiele ważkich ustaleń do dziejów zakładu wodociągowo-kanalizacyjnego w okresie powojennym i w pierwszych dwóch dekadach istnienia PRL-u. W celu ustalenia studni i zbiorników wodnych zlokalizowanych na terenie Wadowic wykorzystana została mapa katastralna z 1845 roku zatytułowana: *Wadowice samt der einverleibten Gemeinde Mikolaj in Galizien Wadowicer Kreis*, przechowywana w Powiatowym Ośrodku Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Wadowicach, wchodzącym w skład Wydziału Geodezji, Kartografii i Gospodarki Nieruchomościami wadowickiego Starostwa Powiatowego.

W procesie odtwarzania najnowszych dziejów wadowickich wodociągów istotne okazały się także zbiory zachowane w Archiwum Zakładowym Wadowickiego Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji, gdzie znajduje się m.in. dokumentacja dotycząca ustanawiania strefy ochronnej przy ujęciu wody powierzchniowej z rzeki Skawy, czy w ogóle materiały na temat współczesnych działań podejmowanych przez kierownictwo i pracowników WPWiK w kwestii modernizacji lokalnej infrastruktury wodno-kanalizacyjnej.

Poza materiałami źródłowymi pochodzącymi z zasobów archiwalnych oraz bibliotecznych, w trakcie pisania monografii wykorzystane zostały wywiady przeprowadzone z byłymi oraz obecnymi pracownikami WPWiK. W grupie tej znalazły się osoby decyzyjne, jak również pracownicy niezajmujący eksponowanych stanowisk. Informacje uzyskane w ten sposób dały podwaliny pod dwa ostatnie rozdziały, na których kartach opisano dzieje wadowickich wodociągów i odpowiedzialnych za nie ludzi w ostatnim pięćdziesięcioleciu.

Specyfika pracy nad monografią wymagała zastosowania różnorodnych metod badawczych. Wśród najważniejszych, po które sięgnęliśmy, była metoda „case study” – studium przypadku. Metoda ta oparta jest na szczegółowej analizie jednego wybranego przypadku. Wnikliwa obserwacja obiektu badawczego (poparta analizą szeregu źródeł archiwalnych) i uzyskane w ten sposób wyniki pozwoliły uwypuklić początkowo niezauważalne procesy historyczne. I tak, poddając szczegółowej analizie przypadek rozwoju i funkcjonowania wadowickich wodociągów oraz kanalizacji, możemy wyłuszczyć

i prześledzić procesy mające wymiar generalny (ogólny) oraz szczegółowy wynikający ze specyfiki Wadowic. Poza metodą studium przypadku w mniejszym wymiarze wykorzystane zostały metody statystyczne, które posłużyły do opracowania prezentacji graficznych i tabelarycznych ułatwiających pełniejsze zrozumienie przedstawionych treści.

Liczymy, że niniejsza książka nie tylko przybliży losy wadowickiego zakładu wodociągowo-kanalizacyjnego (obecnie Wadowickiego Przedsiębiorstwa Wodociągowo-Kanalizacyjnego) i – szerzej – dzieje miejskich wodociągów i kanalizacji, ale również umożliwi poznanie historii miasta opowiedzianej właśnie przez pryzmat wody i jej znaczenia dla życia wadowiczian w ostatnich dwóch stuleciach.

Niniejsza monografia mogła powstać dzięki pomocy oraz życzliwości wielu osób. Autorzy pragną wyrazić szczególne podziękowania mecenasom publikacji: władzom Miasta i Gminy Wadowice reprezentowanym przez Pana Burmistrza Bartosza Kalińskiego oraz Prezesowi Zarządu Wadowickiego Przedsiębiorstwa Wodociągowo-Kanalizacyjnego Panu Jerzemu Obstarczykowi. Słowa wdzięczności kierujemy także do byłych i obecnych pracowników WPWiK, którzy dzielili się z nami cennymi informacjami. Bez ich zaangażowania książka ta najpewniej by nie powstała. W tym miejscu należy wymienić wieloletniego dyrektora Przedsiębiorstwa Pana Jana Sarapatę, kierownika Wydziału Produkcji Wody – Pana Ireneusza Cholewę, Panią dr Joannę Krupnik – zastępcę kierownika Wydziału Produkcji Wody, Pana Zbigniewa Widlarza – kierownika Wydziału Sieci, Panią Grażynę Galas – kierowniczkę Wydziału Spraw Pracowniczych, Panią Annę Rokowską – kierowniczkę Oczyszczalni Ścieków oraz Panią Izabelę Butor – prowadzącą sprawy sekretariatu WPWiK. Wyrazy wdzięczności kierujemy w kierunku Pani Anny Kowalcze i Anny Radwan odpowiadających z ramienia Przedsiębiorstwa za współpracę z autorami niniejszej monografii.

Oddzielne podziękowania za okazaną życzliwość i zrozumienie należą się Panu Pawłowi Chudzikowi – kierownikowi bielsko-bialskiego oddziału Archiwum Państwowego w Katowicach oraz pracownikom tegoż Archiwum. Publikacja niniejszej książki stwarza sposobność, aby podziękować także Panu Andrzejowi Kotowieckiemu – darczyńcy

Muzeum Miejskiego w Wadowicach, który przed laty przekazał do jego zasobów własną kolekcję materiałów poświęconych wadowickim wodociągom okresu międzywojennego. Stanowią one bezcenne źródło wiedzy dla prezentowanego tutaj zagadnienia. Odrębne podziękowania kierujemy na ręce doktora Karola Witkowskiego – geografa związanego z Polską Akademią Nauk – za życzliwość i konsultacje udzielone w kwestiach związanych z zagadnieniami środowiskowymi i hydrologicznymi.

Niewątpliwie wartość dodaną publikacji stanowi obszernie wykorzystany materiał ilustracyjny pochodzący w dużej mierze ze zbiorów prywatnych.

Za udostępnienie bogatych kolekcji fotografii i kart pocztowych pragniemy złożyć podziękowania Panom Zbigniewowi Jasińskiemu, Stanisławowi Kuligowi, Zdzisławowi Kłobuchowi, Ireneuszowi Cholewie oraz profesorowi Tomaszowi Graffowi. Chcielibyśmy także wyrazić słowa wdzięczności członkom rodziny śp. Pana Edwarda Wyroby, którzy wyrazili zgodę na opublikowanie będących w posiadaniu autorów wybranych zdjęć z Jego kolekcji. Dziękujemy wszystkim osobom niewymienionym tutaj z imienia i nazwiska, którzy udzielili nam wsparcia na różnych etapach powstawania niniejszej monografii.

ROZDZIAŁ I

W OKRESIE NARODZIN NOWOCZESNEGO MIASTA (OD XIX WIEKU DO 1918 ROKU)

Wiek XIX to czas gwałtownego rozwoju urbanizacyjnego Wadowic. Od momentu podniesienia przez władze austriackie statusu miasta do stolicy dużego cyrkułu – co nastąpiło w 1819 roku – Wadowice z miasteczka zapóźnionego cywilizacyjnie stały się miastem o znacznym potencjale ludnościowym oraz gospodarczym, które w 1889 roku znalazło się w gronie trzydziestu znacznie większych miast Galicji⁶. Dość wspomnieć, że w okresie pomiędzy 1799 a 1910 rokiem populacja miasta wzrosła z 1709 osób do 7431⁷. Oznaczało to ponad czterokrotny przyrost liczby ludności, pomimo wyraźnej depopulacji miasta w połowie XIX wieku, spowodowanej licznymi nawiedzającymi je epidemiami. Okres urbanizacji demograficznej Wadowic był spowodowany postępującą urbanizacją ekonomiczną, która cechowała się zwiększeniem zatrudnienia w zawodach nierolniczych – rzemiośle, handlu, a w drugiej połowie XIX i na początku

XX stulecia również przemysłu⁸. Spory odsetek mieszkańców stanowili urzędnicy państwowi, dla których miejscem pracy pozostawał m.in.: urząd cyrkularny, a później starostwo powiatowe, Sąd Obwodowy (od 1882 roku), c.k. Urząd Podatkowy. Nie sposób pominąć tutaj nauczycieli związanych z nowo tworzonymi placówkami szkolnymi, takimi jak Wyższe Gimnazjum Humanistyczne oraz Szkoła Przemysłowa. Spora rzesza wadowiczian znalazła angaż w sektorze usług, od finansów począwszy, a na pomocy domowej skończywszy. Ważnym komponentem społecznym dziewiętnastowiecznych Wadowic byli przedstawiciele tzw. wolnych zawodów. Mowa tutaj o prawnikach, sędziach oraz lekarzach. W krajobrazie miasta ważną pozycję zajmowali wojskowi służący w „wadowickim” 56 Pułku Piechoty, austriackiej konnicy, a także w 54 Pułku Obrony Krajowej. Miasto, używając anglosaskiego określenia „urban growth”, systematycznie i dynamicznie „wzrastało”. Wraz z rosnącą liczbą ludności, ale też poprawiającą się kondycją ekonomiczną mieszkańców, Wadowice rozwijały się przestrzennie. W granice miasta stopniowo włączano okoliczne przysiółki, czego wymownym przykładem stało się wcielenie rejonu (dawnego wójtostwa) określanego jako „Mikołaj”⁹. Widocznym efektem postępujących przeobrażeń był wzmożony ruch budowlany. Kolejne, dotychczas rolnicze, niwy zabudowywano nowymi budynkami mieszkalnymi. Od początku XX wieku w granicach miasta rozbudowywała się dzielnica przemysłowa skoncentrowana wokół dworca kolejowego. Zlokalizowano

⁶ Ustawa z dnia 13 marca 1889 r. zaprowadzająca ustawę gminną dla miast: Biała, Bochnia, Brody, Brzeżany, Buczacz, Drohobycz, Gorlice, Gródek pod Lwowem, Jarosław, Jasło, Jaworów, Kołomyja, Krosno, Nowy Sącz, Podgórze, Przemyśl, Rzeszów, Sambor, Sanok, Śniatyn, Sokal, Stanisławów, Stryj, Tarnopol, Tarnów, Trembowla, Wadowice, Wieliczka, Złoczów, Żółkiew, wyd. 2, Złoczów 1892, s. 3–86.

⁷ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: ANK), zespół: Teki Antoniego Schneidra, sygn. 29/684/1829: Materiały do encyklopedii krajoznawczej Galicji Antoniego Schneidra, hasła: Myślenice cyrkuł. Wykazy ludności i bydła z lat 1799–1824, wykazy podatku kwaterowego z 1800 i 1807 r., k. 707; A. Jelonek, *Ludność miast i osiedli typu miejskiego na ziemiach polskich od 1810 do 1960 r.*, „Dokumentacja Geograficzna”, z. 3/4, Warszawa 1967, s. 47.

⁸ Szerzej na ten temat pisze K. Meus w książce pt. *Wadowice 1772–1918...*, s. 155–165.

⁹ *Ibidem*, s. 380–383.

tam najważniejsze zakłady produkcyjne, jak: Pierwszą Galicyjską Oplątkarnię (w latach międzywojennych znaną bardziej jako Małopolska Fabryka Oplątków – MAFO), elektrownię, fabrykę papieru pakunkowego należącą do absolwenta Politechniki z Zurychu Feliksa Romaszkana oraz filię słynnej poznańskiej fabryki Hipolita Cegielskiego. W tej ostatniej trudniono się produkcją drutu żelaznego, stąd zwyczajowo wadowiczanie nazywali ją „Dru-ciarnią”. Wadowice zapełniały się kolejnymi nowymi i nad wyraz nowoczesnymi budynkami użyteczności publicznej, jak chociażby budynki sakralne (w tym m.in. klasztor OO. Karmelitów Bosych oraz kaplica i dom zakonny SS. Nazaretanek), szpital powszechny, gmach sądu, siedziba Rady Powiatowej i Powiatowej Kasy Oszczędności przy ulicy Lwowskiej, a także budynek szkoły żeńskiej im. Franciszka Józefa I usytuowany przy ówczesnej ulicy Długiej, obecnie Henryka Sienkiewicza¹⁰.

Wraz z budową nowoczesnego miasta na horyzoncie zarysowała się potrzeba wprowadzenia w infrastrukturę miejską nowych inwestycji. Do tych najistotniejszych, które w czasach austriackich zrealizowano w Wadowicach, należy zaliczyć: budowę pierwszej miejskiej elektrowni wraz z instalacją oświetlenia ulicznego zasilanego prądem elektrycznym, założenie Parku Miejskiego im. Adama Mickiewicza zlokalizowanego w rejonie niwy Górnicza, a także – co fundamentalne z perspektywy niniejszego wydawnictwa – uruchomienie pierwszego miejskiego wodociągu¹¹. W drugiej połowie XIX oraz w pierwszych dekadach ubiegłego stulecia kluczowa rola przy realizacji wspomnianych inwestycji przypadła władzom miejskim, na które składały się Rada Gminna oraz Zwierzchność Gminy, jak nazywano wtedy burmistrza miasta i przydzieloną mu do współzrządzenia grupę urzędników magistrackich (w tym m.in. zastępcę oraz asesorów miejskich). Kompetencje samorządu miejskiego w tym aspekcie wynikały bezpośrednio z zapisów ustaw krajowych, które stały się fundamentem swobód politycznych, przyznanych mieszkańcom Galicji w ramach monarchii austro-węgierskiej.

Pierwsze miejskie wodociągi mają swoją genezę jeszcze w średniowieczu. Jednakże w tamtym

okresie dysponowanie tego typu infrastrukturą było domeną wyłącznie największych i najzamożniejszych miast położonych w granicach Królestwa Polskiego. Dla przykładu – jak dowodzą badania archeologiczne – w stołecznym Krakowie już w XIV wieku wodę rozprowadzano siecią wodociągową do bogatych mieszczańskich domów, wykorzystując do tego celu drewniane rury¹². Dotychczas udało się odnaleźć szczątki kilkuset metrów instalacji sięgających swoją metryką czasów jagiellońskich¹³. W 1511 roku po raz pierwszy zastosowano w krakowskim rurmusie pompy ssąco-tłoczące napędzane kieratem¹⁴. Bardzo zbliżone technologicznie rozwiązania wykorzystano w równie starym, co krakowski, bo datowanym na lata 1348–1354 wodociągu gdańskim. W Gdańsku pierwsza pompownia tłoczna została zastosowana w 1545 roku. Do tego celu wybudowano zbiornik wieżowy. Mechanizm ten przetrwał z lekkimi modyfikacjami aż do XIX wieku¹⁵. Nieco później wodociąg zainstalowano w Warszawie. Jego geneza sięga roku 1561. Wówczas dostęp do bieżącej wody otrzymało Stare Miasto i – być może – nawet Nowe Miasto¹⁶. Poza Krakowem, Gdańskiem oraz Warszawą w okresie od XIII do XVIII wieku wodociągi zbudowano w blisko stu miastach, przy czym stosowana najczęściej technika była dość prosta, a sama sieć nie ulegała modernizacji, co potęgowało kiepski stan sanitarny miast. Na domiar złego w trakcie wojny ze Szwecją w latach 1655–1660 (znaną bardziej jako „potop szwedzki”) wiele z tych instalacji zostało całkowicie lub częściowo zniszczonych i w większości nieodbudowanych, na co wpływ miała dramatyczna sytuacja finansowa polskich miast po zapaści wywołanej szwedzkimi rabunkami¹⁷.

¹² Marian Gajewski dowodzi, że pierwszy krakowski wodociąg powstał już w 1286 roku. Por. M. Gajewski, *Warszawskie wodociągi do 1939 r. Projekty i realizacje*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1972, nr 17/1, s. 25.

¹³ S.A. Rybicki, *Sto lat wodociągu stołeczno-królewskiego miasta Krakowa*, „Czasopismo Techniczne. Organ Krakowskiego Towarzystwa Technicznego”, nr 78–81, R. 122, Kraków 2002, s. 5.

¹⁴ R. Wierzbiński, *Wodociągi Krakowa do roku 1939*, Kraków 1999, s. 37–38.

¹⁵ S. Mikołajski, *Jak powstał gdański system wodociągowy?*, „Przeźrenie, Ekonomia, Społeczeństwo” 2016, nr 9/I, s. 10–13 (DOI: 10.23830/9I2016/933).

¹⁶ M. Gajewski, *op. cit.*, s. 25.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, s. 197–203, 404–424.

¹¹ Zob. K. Meus, *Elektryfikacja Wadowic...*, s. 45–65; idem, *Struktura i funkcjonowanie „Towarzystwa Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy” w okresie autonomii galicyjskiej*, „Wadoviana. Przegląd Historyczno-Kulturalny” 2008, nr 11, s. 23–28.

Jak już wcześniej zaznaczono, drewniane instalacje wodociągowe oparte na systemie pomp ssąco-tłoczących należały w miastach Rzeczypospolitej Obojga Narodów do rzadkości. Miasta wielkości Wadowic, o wyraźnie ograniczonych możliwościach rozwoju, były pozbawione tego luksusu. Sytuacja na korzyść prowincjonalnych ośrodków miejskich zaczęła się zmieniać w XIX wieku. Przede wszystkim, jak trafnie spostrzegł znawca budownictwa wodnego i melioracyjnego oraz instalacji sanitarnych prof. Ziemowit Suligowski, stulecie to cechowało się wzrostem świadomości społecznej w kwestii bezpieczeństwa sanitarnego, a to z kolei spowodowało intensyfikację prac wokół rozwoju lub w ogóle budowy instalacji wodociągowo-kanalizacyjnych¹⁸. Jednocześnie współcześni słusznie uznali, że jednym z ważniejszych czynników miastotwórczych jest obecność infrastruktury sanitarnej, braki zaopatrzenia miasta w wodę mogły bowiem być „przyczyną zakłócenia [jego] rozwoju”, co też zresztą zaobserwowano w XX wieku zarówno w Polsce, jak i w całej Europie oraz w Stanach Zjednoczonych¹⁹.

Rewolucję pod względem rozwoju instalacji wodno-kanalizacyjnych przyniósł wiek XIX oraz pierwsze dekady ubiegłego stulecia. Przebiegała ona wielotorowo. Należy ją oceniać w wymiarze technologicznym, prawnym oraz mentalnościowym. O ile dwa pierwsze aspekty są uchwytne i relatywnie łatwe do omówienia, to znacznie trudniej przedstawia się kwestia modernizacji mentalności. Dziewiętnastowieczną higienizację życia należy traktować w kategoriach rewolucji społecznej, która ogarnęła miasta i wpłynęła na kształtowanie się mentalności mieszczan, zarówno tych zaliczanych w poczet bogatego mieszczaństwa (dawnego patrycjatu), jak i warstw drobnomieszczańskich oraz miejskiej inteligencji. Proces ten miał paneuropejski wymiar, choć jego kolebką była szeroko rozumiana Europa Zachodnia, na czele z monarchią brytyjską, republikańską Francją oraz Cesarstwem Niemieckim. Trendy te dość szybko dotarły na tereny monarchii habsburskiej, w tym również do Galicji. Prekursorem walki o higienę w cesarstwie austriackim był Ignaz Semmelweis. Ten pochodzący z Węgier lekarz w latach czterdziestych XIX wieku zajmował posadę medyka w klinice działającej

przy wiedeńskim szpitalu powszechnym, gdzie stosując empiryczne badania przeprowadzone w latach 1847–1848, dowiódł przenoszenia zarazków pomiędzy pacjentami poprzez dotyk brudnymi rękoma. Efektem obserwacji Semmelweisa było wdrożenie, nie bez problemów, procedury mycia i dezynfekcji rąk przez lekarzy przed wykonywaniem oględzin i operacjami. Z upływem czasu wyniki jego ustaleń odnośnie do higieny znalazły powszechne uznanie, a kwestia mycia rąk w czystej wodzie stała się sprawą życia lub śmierci²⁰. W drugiej połowie XIX wieku zagadnienie antyseptyki w środowiskach mieszczańskich w Galicji (również małomiasteczkowych) było już na tyle dobrze rozpropagowane²¹, że wymuszało od władz samorządowych (gminnych i krajowych) oraz centralnych podejmowanie odpowiednich działań w ułatwieniu dostępu do bieżącej wody.

Należy pamiętać, że zmiana świadomości na temat znaczenia higieny oraz roli czystej wody w życiu codziennym została wymuszona przez czynniki obiektywne zaistniałe w XIX wieku. Mowa tutaj o śmiertelnych chorobach układu pokarmowego, które przybierały rozmiary pandemii. Szczególne przerażenie wzbudzała nowa choroba zakaźna wywołwana przez przecinkowiec cholery, zwana powszechnie cholera. Zakażenie *Vibrio cholerae* najczęściej odbywało się poprzez spożycie brudnej i zanieczyszczonej wody oraz zakażonych pokarmów, a w kolejnych etapach poprzez bezpośredni kontakt z osobą zarażoną. Po dwóch, trzech dniach od zainfekowania występowały pierwsze objawy cechujące się torsjami oraz silną biegunką. W ich efekcie osoba chora odwadniała się, a cała gospodarka elektrolitowa organizmu ulegała rozregulowaniu. W ostatnim stadium choroby pojawiał się wzmożony ból brzucha, pragnienie oraz skrajne wyczerpanie, które mogło prowadzić do zgonu²². W ciężkich przypadkach występowała postać cholery powodująca zakażenie jelit poprzez brak możliwości

²⁰ Więcej na ten temat piszą m.in.: K.C. Carter, B.R. Carter, *Childbed fever: a scientific biography of Ignaz Semmelweis*, New Brunswick 1994 i następne wydania; N. Kadar, *Rediscovering Ignaz Philipp Semmelweis (1818–1865)*, „American Journal of Obstetrics & Gynecology”.

²¹ Zob. E. Dolata, *Galicyscy popularyzatorzy zdrowia i higieny przełomu XIX i XX wieku*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2016, t. 35, z. 4, s. 79–95 (DOI: 10.17951/lrp.2016.35.4.79).

²² K. Wnęk, *Dzieje klimatu Galicji w latach 1848–1913*, Kraków 1999, s. 137.

¹⁸ Z. Suligowski, *Zaopatrzenie w wodę*, Olsztyn 1999, s. 7.

¹⁹ *Ibidem*, s. 7–8.

SUMMARY

Twentieth-century and contemporary researchers into the history of cities (including historians, art historians, anthropologists, ethnographers and sociologists) have concluded that the city as a complex social, cultural and spatial organism is a unique phenomenon. It is a living organism founded on a socio-economic system whose “measure of development is the speed and complexity of the changes it undergoes”⁵²⁰. The aforementioned changes determined the city as a cultural phenomenon, where this culture had to be treated in two ways, namely through the real and the symbolic, i.e. the culture-creating aspect⁵²¹. From the perspective of the considerations presented in this book, both are important. The first consists of the technical infrastructure, i.e. the inanimate matter that makes up the city as a space, which includes all urban infrastructure such as water and sewage systems. The second, more sublime, is based on the cultural aspect⁵²². In the latter case, culture should also be understood as hygienic and sanitary culture, which underwent a profound transformation when the city entered the stage of so-called “vigorous urbanisation” observed in the 19th and early 20th centuries, as well as later in the times of “rapid development” of urbanisation⁵²³.

The cultural modernisation of the town (preceded, among other things, by economic and demographic urbanisation) and the associated change in the mentality of the man – the resident of the town in the 19th and 20th centuries – gave rise to transformations in the material dimension of the environment in which that man lived. The Wadowice of

the title is a striking example of this. As early as the second half of the 19th century, we can observe the awakening of the awareness of Wadowice’s political and social elites of the town’s sanitation policy and hygienic culture, which was the flywheel for the first major investments to provide the town with access to clean water. It is impossible not to notice that all the measures taken by the municipal authorities at that time resulted directly from the enforcing of the Municipal Act of 1866 and the subsequent laws which were its consequences. At this point, it is important to emphasise the not inconsiderable role of the state (the central government in Vienna) in creating change through statutory restrictions related to health policy, which resulted in state supervision of the organisation of cemeteries and burial sites for the dead in general.

Initiated in Wadowice in the “long nineteenth century”, the project to install new municipal wells and sewers to drain waste water was an important moment in the process of building a modern town. With the passage of time and the urban growth of Wadowice, which gained momentum in the first decades of the 20th century, the municipal authorities decided to build the first iron – and, for those times, modern – municipal water supply system. After several years of construction, the project was completed in 1909 and opened the following January. From then on, the people of Wadowice could enjoy access to running water. Unfortunately, the shortcoming of this first water supply system was its limited range. It covered only the very centre of the town. Even during and just after the First World War, work began on installing a water supply system that would encircle a large part of the town. In 1934, after several years of design and construction work, the new water supply system was ready. Its full commissioning took place the following year. With the advent of the Second World War, the Wadowice waterworks were taken over by the German

⁵²⁰ I. Manczak, *Ewolucja miasta...*, s. 52.

⁵²¹ E. Włodarczyk, *Miasto dziewiętnastowieczne...*, s. 63.

⁵²² *Ibidem*.

⁵²³ W. Kusiński, *Stadia rozwoju urbanizacji w Polsce*, „Przegląd Geograficzny” 1991, t. 63, z. 3–4, s. 271–281.

administration. At that time, new connections to the network were built, mainly to tenement houses and houses inhabited by Germans and their families. Unfortunately, the warfare in the Wadowice area in January 1945 led to damage to the sewage and water supply network, which made the availability of water difficult. The first post-war years were a time of rebuilding the damaged infrastructure, but it was also a time of particular care to improve hygiene among the inhabitants of Wadowice. The fact that the city and the region were struck by an epidemic of dysentery – a disease of the digestive system known as “dirty hands disease” – during the occupation years was not without significance here. This is why the reconstruction of the municipal bathhouse, located on what is now Barska Street, occupied a special place among the projects carried out at the time. The years of the Polish People’s Republic were a time of progressive demographic urbanisation and, at the same time, spatial and constructional development in Wadowice. Despite financial and technological constraints, the town gained further kilometres of sewers and water pipes, which were brought to the housing estates under construction: these included the XX-lecia PRL, Kopernika or Obrońców Westerplatte housing estates. The sixties and seventies were also a time when the management of the water supply and sewerage plant fought the damage caused by great floods, occurring at several-year intervals.

The last years of the Polish People’s Republic were marked by the implementation of large

infrastructural investments that were supposed to secure the expanding city with water and facilitate waste disposal. It was also the time of transformation of the waterworks and sewage department itself, which spun off from the Municipal Utilities Company into Department No. 4 subordinate to the Provincial Waterworks and Sewage Company in Bielsko-Biała. At the same time, there were personnel changes in the Department, which resulted from the generational change of its staff. The new history of the Wadowice waterworks began to be written with the political and systemic transformation of 1989–1990. In the last thirty-five years, the water supply and sewage infrastructure, crucial for the city and the region, has undergone three stages of modernisation. This has resulted in a kind of civilizational leap in access to clean water, both in terms of quantity (length of network) and quality.

The investments in water and sewage systems made in Wadowice over the last few decades bring the historical process of modernisation of the town to a close. Modernisation understood as universal access to clean water, safe for health and life. Modernisation whose origins go back to the previous two centuries, when the builders of the modern city, including mayors Józef Raczyński, Ignacy Brosig, Franciszek Opydo, Teofil Kluk and Władysław Bernhardt, and the city councillors who supported them, made the first quite successful attempts to secure Wadowice’s sanitation.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE I BIBLIOTECZNE

Austriacka Biblioteka Narodowa/Österreichische Nationalbibliothek

Sammlung von Handschriften und alten Drucken, sygn. 215189 B.
Sławikowski A., *Die Cholera-Epidemie in Lemberg und im Lemberger Kreise im Jahre 1831*, Lemberg 1831.

Austriackie Archiwum Państwowe w Wiedniu/Österreichischen Staatsarchiv w Wiedniu

Archiwum Wojenne/Kreigsarchiv, Mapa Miega, 1779–1782, sygn. B IX a 390.

Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD)

C.K. Ministerstwo Handlu i Przemysłu, sygn. 1/308/34.
C.K. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, sygn. 1/307/294.

Archiwum Klasztoru OO. Karmelitów Bosych w Wadowicach (AKKB)

Kroniczka domowa pisana dla prywatnego użytku przez O. Romualda od św. Eljasza – Karmelitę bosego, t. 2: 1903–1911, rkps.
Kroniczka prywatna, czyli opis najważniejszych rzeczy i zmian, jakie zachodziły od początku naszej Fundacji w Wadowicach od dnia 1 sierpnia 1892 roku, rkps.

Archiwum Muzeum Miejskiego w Wadowicach (AMMW)

Fundusz Miejski Obrotowy. Wydatki.
Kronika Miasta i Gminy Wadowice, brak paginacji.
Objaśnienia do zmian w projekcie, wodociągu, kosztorysu i rentowności w Wadowicach z dn. 4.01.1929 r., s. 1–4, sygn. 2602/18.
Plan instalacji wodociągowej w domu WP-stwa Dzikowskich przy ul. Mickiewicza, sygn. 132/96.
Projekt Wodociągu Królewskiego Wolnego Miasta Wadowic, Kosztorys budowy wodociągu w Wadowicach, Plan sytuacyjny, Przekroje, Szczegółowy kosztorys, brak paginacji, sygn. 2602/18.
Ulotka reklamowa Koncesjonowanego Biura Technicznego i Zakładu Instalacyjnego Kazimierza Bandury, brak paginacji.
Ulotka zakładu blacharskiego Maurycego Glücksmanna, brak paginacji.
Wodociąg w Wadowicach, Kosztorys z dn. 9.02.1934 r., k. 1–11, sygn. 2602/18.

Archiwum Najwyższej Izby Kontroli Delegatura w Krakowie

Wystąpienie pokontrolne.

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK)

Teki Antoniego Schneidra, sygn. 29/684/1829.

Zbiór profesora Teofila Klimy, sygn. 29/680/13: Czasopisma, zaproszenia, legitymacje, plany budżetowe Wadownic, jubileusz Uniwersytetu Wrocławskiego, ogłoszenia polityczne, dokumentacja dot. stowarzyszeń.

Archiwum NSZZ „Solidarność”. Region Małopolski – Oddział 7 w Wadowicach

Postulaty do władz Miasta i Gminy Wadowice zgłoszone przez załogi pracownicze za pośrednictwem Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność”.

Protokół z posiedzenia przedstawicieli Komitetów Założycielskich NSZZ „Solidarność” Zakładów z terenu Miasta i Gminy w Wadowicach, maszynopis, bez paginacji.

Archiwum Państwowe w Łodzi (APŁ)

Archiwum Rodziny Bartoszewiczów, sygn. 39/592/3270.

Archiwum Państwowe w Katowicach/oddział w Bielsku-Białej (APKat./BB)

Akta i plany budowlane przedsiębiorstw i lokali użytkowych, sygn. 13/469/14.

Kwestionariusze dotyczące rozmieszczenia źródeł wody w mieście Wadowice wraz z planami: Stadt Wasserwerk Wadowitz (1:25.000), Grundriss Wasserwerkesanlage in Wadowitz (1:1.000), Querschnitt durch das Wasserentnahmenerain, sygn. 13/469/16, brak paginacji.

Okręgowy Zarząd Wodny w Krakowie Oddział w Żywcu, sygn. 13/985/52.

Plany instalacji wodociągowej i centralnego ogrzewania, sygn. 13/469/13.

Pomocnicze spisy spraw dzienników podawczych Magistratu miasta Wadowic (1872–1910), sygn. 13/469/10.

Preliminarz wydatków i dochodów gminy miasta Wadowic oraz budżet drogowy, sygn. 13/469/11.

Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Wadowicach, sygn. 13/471/343.

Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Wadowicach, sygn. 13/360/3060.

Protokoły posiedzeń Rady Gminnej miasta Wadowic z lat 1905, 1909–1910, sygn. 13/469/8.

Protokoły posiedzeń Rady Gminnej miasta Wadowic za lata 1867–1888, sygn. 13/469/7.

Urząd Miasta i Gminy Wadowice, Wydział Gospodarki Mieszkaniowej i Komunalnej, sygn. 13/644/3.

Urząd Miasta Wadowice, Protokoły z posiedzenia Komisji Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej Miejskiej Rady Narodowej w Wadowicach, sygn. 16/283.

Zarząd Miejski w Wadowicach, sygn. 13/514/138.

Archiwum Parafii Ofiarowania Najświętszej Marii Panny w Wadowicach

Dokumentacja dotycząca renowacji kościoła w latach 1898–1925, sygn. V.2, brak paginacji.

Archiwum Zakładowe Wadowickiego Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji (AWPWik)

Decyzja Urzędu Wojewódzkiego w Bielsku-Białej/Wydział Ochrony Środowiska nr OS-I-6210/37/91 z dnia 31.05.1991.

Decyzja Urzędu Wojewódzkiego w Bielsku-Białej/Wydział Ochrony Środowiska nr OS-I-6210/91/96 z dnia 31.01.1997.

Koncepcja zabezpieczenia ścianki szczelnej na rzece Skawie podpiętrzającej wodę dla ujęcia w Wadowicach, oprac. Z. Kastelik, Przedsiębiorstwo Budownictwa Wodno-Inżynierskiego w Krakowie, 1993.

Korespondencja pomiędzy Regionalnym Zarządem Gospodarki Wodnej w Krakowie a WPWik z lipca i października 2013 roku.

Podsumowanie Projektu pn. „Uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej w Gminie Wadowice”.

Szanowni Państwo,

Wadowickie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji już od 90 lat pełni bardzo ważną misję w życiu mieszkańców ziemi wadowickiej. Wyposażeni w nowoczesny sprzęt, wykorzystując doświadczenie i wiedzę, stosując nowe technologie, troszczymy się o komfort życia mieszkańców oraz środowisko naturalne. Osiągamy parametry wymagane prawem krajowym i unijnym w zakresie czystości wody oraz jakości oczyszczonych ścieków.

Nie byłoby firmy, nie obchodzilibyśmy tego pięknego Jubileuszu, gdyby nie poprzednicy i obecni pracownicy – ludzie przez lata tworzący i budujący markę spółki.

Nie zapomnieliśmy o przeszłości! Z inicjatywy Pana burmistrza Wadowic Bartosza Kalińskiego oraz Zarządu spółki po raz pierwszy w historii została opracowana i wydana monografia o historii wadowickich wodociągów *Człowiek i woda*.

Terażniejszość i przyszłość są w naszych wspólnych rękach.

To one będą budować i rozwijać przedsiębiorstwo, wspierać samorząd, służąc jednocześnie mieszkańcom ziemi wadowickiej.

To właśnie im wszystkim, w podziękowaniu za pracę i rozwój wadowickich wodociągów, dedykowany jest ten dokument historyczny.

Z wyrazami uznania i szacunku

Jerzy Obstarczyk

Prezes Zarządu

WADOWICE 2024

Jubileusz 90-lecia wadowickich wodociągów 1934-2024

ISBN 978-83-8368-126-9

9 788383 1269